

ABSZTRAKTOK

Péntek

SÁRY GYULA: A beszéd idegéletani vonatkozásai

A beszéd és az agy kapcsolatának kutatásakor kezdetben a különféle sérülések következményeit tanulmányozták. Az így kialakult Wernicke-Geschwind modell csak néhány agyterületet foglalt magában. A modern módszerek alkalmazása: a helyi véráramlás-változások mérésének lehetősége és a különféle képalkotó eljárások eredményei nyilvánvalóvá tették, hogy a beszédhez kapcsolatos funkciók ellátásához több agyterületre van szükség, mint korábban hitték. Az agyfelszín egy rejtett része, az insula, pl. kritikus jelentőségű az artikulált beszédhez, míg a homloklebeny az intonációhoz, és a folyamatos beszéd megindításához és fenntartásához szükséges. Jelen előadás célja a beszéd idegéletani hátterének megvilágosítása, és néhány olyan eredmény áttekintése, amely újabb, a beszédhez szükséges agyterületek felfedezéséhez vezetett.

GÓSY MÁRIA: Szóvariációk a spontán beszédben

A spontán beszéd bonyolult tervezési mechanizmus eredménye. A gondolatok nyelvi megformálása csaknem egyidejű a meghangosításukkal, s ennek sokféle következménye van a kiejtésre vonatkozóan. Az artikuláció kevésbé kontrollált, jelentős a kontextushatás, és mindez több akusztikai fonetikai paraméterben is tetten érhető. Korábbi vizsgálatok a beszédhangok időtartamának és egyes formánsainak variabilitását vizsgálták a magyarban, illetve egy-egy kutatás az olvasás és a spontán narratívák közötti különbségek bemutatására irányult. A spontán beszédben ejtett azonos szavak akusztikai fonetikai sajátosságainak elemzésével még nem foglalkoztak. A jelen kutatás célja egy gyakori szó beszélőn belüli és beszélők közötti variációinak bemutatása, amelyek – hipotézisünk szerint – egyfajta akusztikai fonetikai mezőt alkotnak. A kísérlethez a BEA spontánbeszéd-adatbázis anyagát használtuk föl. A leggyakrabban előforduló szavak közül az *akkort* választottuk ki, amelynek a teljes időtartamát, a szót alkotó beszédhangok időtartamát, a zöngeskedési időt, a magánhangzók első két formánsát és a mássalhangzók akusztikai szerkezetét elemeztük. A kutatás eredményei megerősítették azt, hogy a beszélők bizonyos mértékig kontrollálják ugyan az artikulációs gesztusaikat, mégis igen változatosak a szórealizációk akusztikai fonetikai megvalósulásai. Bizonyos invariáns jegyek megőrződnek, lehetővé téve a (majdnem) biztos lexikális hozzáférést. Az ugyanazon adatközlő spontán beszédében előforduló *akkor* szavak a feltételezettnél jóval nagyobb változatosságot mutatnak.

KÁNTOR GYÖNGYI – HORVÁTH RÉKA: Felnőtt dadogók szóbeli megnyilatkozásainak vizsgálata funkcionális mágneses rezonanciával (fMRI)

A dadogás hagyományosan „a beszéd összerendezettségének zavara, amely a ritmus és ütem felbomlásában, s a beszéd görcsös szaggatottságában jelentkezik” (Kanizsai, 1961; Krommer, 1996: 91; Lajos, 2003: 10; Schmidtné Balás, 2004). A szakirodalmi hivatkozások sok esetben egyetértenek abban, hogy nincs két egyforma dadogó – ezért mindegyik, a dadogás meghatározását célzó törekvés hordoz ellentmondásokat és egyik sem fedti a valóságot teljesen (Lajos, 2003: 3). A dadogás mint jelenség egy multifaktoriális tünetegyüttes, amely mind az orvostudomány, mint a nyelvészet, mind a pszichológia területén dolgozó kutatók és szakemberek számára tartogat lehetőségeket. Magyarországon úttörőnek számít az a munka, amelyet a kutatópáros felvállalt, azaz a felnőtt dadogók megnyilatkozásainak bizonyos szegmenseit vizsgálja, mérőműszer segítségével. A kutatók a dadogó felnőtteket verbális és nem verbális kísérleti anyagon tesztelik. A szóbeli megnyilatkozások vizsgálatakor a megakadásokat előidéző szavak, illetve a nem megakadás jelensége a fő fókusz kontrollált helyzetben, míg a nem verbális információ tekintetében az emberi arckifejezéseket vizsgálják (univerzális érzelmet kifejező videóanyag segítségével). Tíz dadogó jelentkezett önkéntesen és vállalkozott arra, hogy anonim módon teszteljük őket funkcionális mágneses rezonanciavizsgálattal a Pécsi Tudományegyetem Neurológiai Klinikáján. Vizsgálataink eredményeit, tanulságait szeretnénk bemutatni az előadáson.

Felhasznált irodalmak jegyzéke:

Kanizsai, D. (1961): A beszédhibák javítása. Tankönyvkiadó, Budapest.

Krommer, É. (1996): Bevezetés a beszéd fogyatékosok pedagógiájába. Comenius Bt., Pécs.

Lajos, P. (2003): Dadogásról mindenkinek. Pont, Budapest.

Schmidtné Balás, E. (2004): Képes könyv a dadogásról és más dolgokról. Közhasznú Alapítvány a Dadogókért, Budapest.

MÁDY KATALIN: Szakaszhatárok percepciója spontán beszédben

A beszédben háromféle szakaszhatárt szokás megkülönböztetni: gyenge határt, amelyet szakaszvégi nyújtás és sajátos hanglejtés jellemez, erős határt, amelyet a fentiekén kívül szünet is követ, valamint rendkívüli (pl. megakadás miatt létrejött) határokat. 20 személlyel végzett percepciók kísérletünk alapján a következő, a

fentiekől részben eltérő jellemzőket kaptuk: (1) Szakaszvégi nyújtás csak esetenként volt jelen gyenge határok előtt. (2) Ha a következő szakasz első szótagjának alapprofrendenciája magasabb volt a szakaszzáró szótagénál, gyakoribb volt az erős határ észlelése, ha pedig alacsonyabb, az többnyire megakadás érzetével párosult. A gyenge határokat nem jellemezte f0-változás. (3) A szünetek 40–40%-ban társultak erős határ, ill. megakadás észleléséhez, 20%-ban gyenge határhoz. Az automatikusan felismerhető jellemzők támpontot adhatnak a kézi címkézéshez is.

MARKÓ ALEXANDRA: *Prozódiai határjelzés a spontán beszédben?*

Korábbi, magyar spontánbeszéd-anyagon végzett vizsgálatok kimutatták, hogy a prozódiai tényezők határjelző funkciója viszonylagos, több szupraszegmentális jegy együtt járása is (értelemszerűen) csak akkor bír tagoló szereppel, ha a szöveg szemantikai-szintaktikai szerveződése ezt megerősíti (vö. Gósy 2003, Váradi 2008).

A jelen kutatásban azt vizsgáljuk, hogy a különböző prozódiai tényezők milyen paraméterek esetén és milyen hatásfokkal váltják ki a hallgatóban a befejezettség érzetét. Az elemzéshez a BEA 10 (különböző korú és nemű) adatközlőjének 3-4 perces spontán szövegét használjuk fel. Háromféle tesztben kérünk az adatközlőtől a szövegbeli határookra vonatkozó ítéleteket: 1. egy percepció kísérletben a szövegeket akusztikailag megszűrve játsszuk le (a jelet 0–500 Hz-es tartományban engedjük át); 2. egy másik tesztcsoport ugyanezeknek a szövegeknek a lejegyzett változatában jelöli be a mondathatárokat – a hanganyag ismerete nélkül; 3. a harmadik csoport az eredeti, szüretlen hangfelvétel alapján jelöl határokat a lejegyzett szövegben. A teszteredmények nyomán akusztikai elemzést végzünk a szövegekben jelölt határpontokon. Megvizsgáljuk a szupraszegmentális jegyek (és konkomitanciáik) határjelző funkcióját, és feltárjuk ezek hierarchiáját. Az eredmények adatokat szolgáltatnak a humán – és esetlegesen nyelvspecifikus – feldolgozásról, valamint felhasználhatók lehetnek a mesterséges beszéd felismerés számára is.

BEKE ANDRÁS – HORVÁTH VIKTÓRIA: *Nazális a szomszédom*

A nazalizált magánhangzók realizációja a koartikulációnak egy sajátos területe, mivel képzésükkor egyszerre nyitott az orr-és a szájüreg. A nazalizáció továbbá nagymértékben egyénfüggő, ezért fontos akusztikai paraméter lehet a kriminalisztikai fonetikában a beszélő személy azonosításának. A jelen kutatás célja a bilabiális és az alveoláris nazális mássalhangzók hatásának vizsgálata a leggyakoribb magánhangzók (a, o, i, e) akusztikai szerkezetére a magyar spontán beszédben elsőként. Hipotéziseink szerint a magánhangzók eltérő mértékben nazalizálódnak a magánhangzó és a nazális minőségétől, a fonetikai pozíciótól, illetve a beszélő személytől függően. A BEA adatbázis 20 beszélőjének spontán beszédét annotáltuk, az akusztikai elemzéseket a Praat és a MATLAB szoftverekkel végeztük, a statisztikai elemzések az SPSS programmal történtek. Az eredmények választ adnak arra a kérdésre, hogy a nazalizáció milyen akusztikai paraméterekben ragadható meg.

BÁNRETI ZOLTÁN – MÉSZÁROS ÉVA: *A szintaktikai és a szemantikai rekurzivitás afáziában*

A vizsgált probléma: az afáziás nyelvi sérülés milyen módon érinti az emberi nyelv specifikumának tekintett rekurzivitást, annak szintaktikai vagy szemantikai oldalát?

Tesztsorozatot végeztünk el 6 afáziás személy és 10 kontroll személy részvételével. A tesztekben egyszerű szituációkat ábrázoló fényképekre kérdéseket tettünk fel. Az 1. kérdéstípus nem szorította meg a válasz szerkezetét, a 2. és a 3. kérdéstípus megengedett rekurzív és a nem-reakurzív szerkezetű válaszokat egyaránt. A 4. kérdéstípusra a korrekt válasz csak a rekurzív tagmondat beágyazás lehetett. Az eredmények: a non-fluens, Broca afáziában erősen korlátozott a formális szerkezeti rekurzió, míg a fluens afáziások sokkal jobb teljesítményt nyújtottak a rekurzív szintaktikai szerkezetek építésében. Elsősorban a Broca afáziás csoport alkalmazott olyan diskurzus kijelentés sorozatokat, melyek szemantikailag összetett propozíciókat fejeztek ki, szerkezeti beágyazások nélkül. Következtetésünk: a szemantikai rekurzivitás szelektív módon épen maradhat az afáziában.

ROSENHOUSE, JUDITH: *Nyelvek egymásra hatása: magyar és héber fonetikai sajátosságok*

A magyar nyelvet Magyarországon kívül például Izraelben is beszélik. A beszélők egy része anyanyelvként, gyermekeik azonban már második nyelvként (L2) használják a magyart. A jelen előadás témája a magyar és a héber egymásra hatásának elemzése a fonetikai sajátosságok tekintetében. A szakirodalom megállapítása szerint a két nyelv magánhangzói között jelentősek a különbségek. Ennek következtében a magyar anyanyelvűeknek a héberben, a gyerekeiknek pedig a magyar mint második nyelv kiejtésében vannak nehézségeik. Ez a nehézség nyelvenként különböző fonémarealizációkat érint. A héber és a magyar szótagszerkezet is eltérő, ez különösen a magyarok héber beszédében feltűnő. Az anyanyelvi intonáció jellegzetesen megmarad mindkét csoportnál, és jól hallható a spontán beszédben. Az előadásban ezeket az aspektusokat vizsgáljuk részletesen.

BÁRKÁNYI ZSUZSANNA – KISS ZOLTÁN – MÁDY KATALIN: *Az sz-z oppozíció fenntartása megnyilatkozás végén*

Korábbi kutatásaink során megmutattuk, hogy a magyar v kétarcú fonológiai viselkedését aerodinamikai alapokon magyarázhatjuk, mert a zöngé és a zörej egyidejű fenntartása kedvezőtlen hangkörnyezetben nem, vagy csak részben valósul meg. Az aerodinamikai modellünk azt jósolja, hogy a zöngé- és a zörejcélpontok közötti lényegi ellentmondás mindenzöngés réshang esetében fennáll. Ebben a tanulmányban azt mutatjuk be – öt beszélő által felolvasott szöveg alapján –, hogy a v-hez hasonlóan, megnyilatkozás végén a magyar z is (részben) elveszti zöngésségét. Az sz és z közötti fonológiai kontraszt azonban más fonetikai kulcsoknak köszönhetően (frikatíva hossza, előző magánhangzó hossza, zöngés szakasz aránya, zörejesség) mégsem tűnik el. A vizsgálat arra is választ keres, hogy zöngésségi hasonulás szempontjából mégis miért "erősebb" a z, mint a v (a z zöngésít, míg a v nem), és ez hogyan ragadható meg egy fonetikai alapú fonológiai keretben.

GYARMATHY DOROTTYA: *A „gátló folyamatok” késése a beszédprodukciónban*

A spontán beszédben a tervezési és kivitelezési folyamatok olyannyira egyszerre zajlanak, hogy ez a beszédprodukciónban gyakran diszharmonióhoz vezet, ami a felszíni szerkezetben megakadásjelenséggé válhat. Noha a beszélő folyamatosan, többé-kevésbé öntudatlanul ellenőrzi saját beszédét, és nemegyszer korrigálja is észrevett hibáit, a javítás nem minden esetben megy végbe. Az önellenőrzés lehet rejtett, amikor a javítás még a beszédtervezési folyamatban megy végbe; illetve felszíni, amikor a beszélő saját beszédészlelésének és beszédmegértésének eredményeképpen ismeri fel a hibát. Az önellenőrzési folyamatok működési mechanizmusának megismeréséhez a megakadásjelenségek többrétű elemzése nyújt lehetőséget.

A sorrendiséget érintő hiba típusú jelenségek közül a perszeveráció – amikor a közlés egy korábbi szegmense később ismételtel megjelenik a kiejtésben – jelezheti a „gátló folyamatok” nem megfelelő működését, illetve az önellenőrzési folyamat hatótávolságát is. A jelen kutatásban a BEA spontánbeszéd-adatbázis 80 beszélőjének megnyilatkozásaiban adatolható perszeverációs hibákat elemezve választ keresünk arra, hogy a) mennyire maradnak aktívak az egyes nyelvi elemek, b) és ezek miként jelennek meg újra a beszédben; illetve c) milyen messzire nyúlnak vissza az önellenőrzés folyamatai.

BÓNA JUDIT: *Az idős életkor tükröződése a magánhangzók ejtésében*

Az életkor előrehaladtával beszédünk változik: egyrészt a szervezet természetes elhasználódása, a beszédszervek előregedése, másrészt a konzervatívabb ejtési mód befolyásolja az időskori beszéd akusztikai paramétereit. A beszéd tempója lassabb lesz, változnak az alaphangmagasság (a férfiaké nő, a nőké csökken) és a szünettartás; a zöngéképzés tisztasága; illetve a szegmentális szint spektrális jellemzői. Angol anyanyelvűekkel végzett kísérletek azt mutatják, hogy az angolban az F1 minden magánhangzónál, az F2 pedig egyes magánhangzónál szignifikánsan változik. A magyarra vonatkozóan azonban nincsenek pontos adataink arról, hogy milyen különbségek vannak a szegmentális szerkezetben az időskorú és a fiatal beszélőknél. A jelen tanulmányunk célja annak meghatározása, hogy hogyan változik a magánhangzók akusztikai szerkezete az időskori beszédben; kimutathatók-e az angolhoz hasonló változások a magyarban is, és ha igen, mely akusztikai paraméterekben jelennek meg. Kutatásunkhoz a BEA 60 évnél idősebb beszélőinek spontán narratíváit elemeztük és vetettük össze nembem illesztett 40 év alatti beszélők beszédével. A beszédprodukciónban meghatároztuk a beszédtempót és az artikulációs tempót, megmértük a magánhangzók időtartamait, az F1- és F2-értékeket; illetve a zöngéképzés tisztaságát (jel/zaj viszonyt). Hipotéziseink szerint a vizsgált paraméterek mindegyike mutat változást az életkor előrehaladtával. Eredményeink közvetve felhasználhatók a klinikai nyelvészetben, illetve a beszédpszichológiában és a kognitív fonetikában is.

NAVRACICS JUDIT: *Kódváltás és kódkeverés kétnyelvűek spontán beszédében*

A kódváltás és kódkeverés fogalmak nem tisztázottak a kétnyelvűségi szakirodalomban, ezért a kutatóknak általában meg kell határozniuk egyénileg, mit is értenek e két fogalmon. Sokan úgy vélik, hogy a kódváltásnak pragmatikai funkciója van, míg a kódkeverés a két nyelv elkülönítésének képtelenségét tükrözi: valamiféle „zavarra” utal a mentális lexikon működésében. Jelen előadásban azt vizsgáljuk meg, hogy a kétnyelvűek spontán beszédében milyen nyelvi kontaktusjelenségek írhatók le. Az adatokból kiderül, hogy a beszéd folyamat során vannak-e előjelei az egyes kontaktusjelenségeknek, és hogy vajon ezek alapján el tudjuk-e különíteni egymástól a kódváltást és a kódkeverést. Választ kapunk arra is, hogy a kódkeverés valóban a két nyelv elkülönítésének képtelenségét jelenti-e, vagy más oka lehet a kontaktusjelenség felbukkanásának. Feltételezésünk szerint a vizsgálat további lépéseket tesz a kétnyelvű mentális lexikon működésére irányuló egyik alapvető kérdés megválaszolásához, nevezetesen, hogy egységesen vagy elkülönítetten tárolják-e a kétnyelvűek a nyelveiket.

TARJÁN BALÁZS – MIHAJLIK PÉTER – TUSKE ZOLTÁN – FEGYÓ TIBOR: *Különbségek a spontán és a tervezett magyar nyelvű beszéd gépi felismerésében*

Az előadás bemutatja a BME-TMIT és AITIA International kooperációban készült legújabb nagyszótáras folyamatos magyar nyelvű beszédfelismerési eredményeket. A felismerendő beszéd spontaneitási fokának megfelelően több alkalmazást ismertetünk és jellemezzük akusztikai-nyelvi szempontok szerint. A beszédfelismerés pontosságát alkalmazásonként számos paraméter függvényében vizsgáljuk. Kiemelt figyelmet szentelünk a spontaneitás és a morfológia kapcsolatának; megmutatjuk, hogy a spontaneitás nem csupán az artikulációt befolyásolhatja jelentősen, de az alaktani változatosságot is. Megmutatjuk, hogy a morfológiai változatosság kezelése szó helyett morfémyszerű lexikai egységek használatával minden vizsgált esetben felismerési hibacsökkenéssel jár, de az alkalmazástól jelentősen függő mértékben. Hipotézisünk, hogy ez a hibacsökkenés a felismerendő beszéd tervezettségének fokával korrelál.

DÉR CSILLA ILONA: „Töltelékelem” vagy új nyelvi változó?

Beszédtervezési funkciók esetében feltételezhető, hogy az adott nyelvi egység véletlenszerűen fog a társalgás során felbukkanni, míg ha valamiféle szisztematikusság jelentkezik az előfordulásában (pl. gyakrabban tűnik fel egyes szerkezetek előtt), akkor más szerepe is lehet, akár egy új nyelvi változó megjelenését is tükrözheti (Tagliamonte 2005). Mint egy korábbi, a spontán beszélt nyelvre vonatkozó vizsgálat (Dér–Markó 2007) rámutatott, a *hát* mellett az *így*, az *ilyen* és az *úgyhogy* is igen gyakori diskurzusjelölő a magyarban. Ám míg az előbbi funkciói viszonylag jól megadhatók, kérdés, hogy mi a helyzet a másik három elem esetében. Vizsgálatomban, melynek anyagát a BEA adatbázis húsz, 20 és 70 év közötti adatközlőjének csaknem 4 órányi spontán beszéde képezi, az említett elemek előfordulási gyakoriságát és megjelenési pozícióját vizsgálva igyekszem választ kapni arra a kérdésre, hogy vajon „csak” beszédtervezési feladatok ellátására valók, vagy más lehetséges funkciójuk is van.

BALÁZS BOGLÁRKA: Zöngképzés funkcionális és organikus diszfóniákban

A kis amplitúdójú rezgéseket a köznapi életben hangnak nevezzük. A hang fogalma fizikai, élettani és lélektani meghatározásokból áll. A hangképzés bonyolult feladatának előfeltétele az idegrendszer irányítása, tehát a hangképző apparátus izmainak igen pontos koordinációja. Az emberi hangot a hangszalagrezgés kelti.

A hangszalagoknak három mozgása van:

1. a vízszintes síkban
2. a függőleges síkban
3. a szél-éli eltolódás

Hangképzés.technikai kérdések:

1. a hang magasságát a rezgésszám határozza meg
2. a hang erőssége a hangszalagok rezgési amplitúdójától függ
3. a hang színezetét a todalékcső és a rezonátor üregek alakítják ki.

A rekedtség a hang tisztaságának hiánya, kialakulásának okai:

1. a hangszalagrezgés periodicitásának zavara
2. a hangszalagok záródási rendellenessége

A diszfónia a hangképzés betegsége, amelyben a rekedt hanghoz több hallható és látható elváltozás csatlakozik.

A diszfóniás beteg orvosi vizsgálatánál a panaszok oka vagy látható, vagy nem, ezért az organikus és funkcionális meghatározást alkalmazzuk. Az organikus diszfóniák fő jellemzője az, hogy nem két egyforma anyagú, hosszúságú vagy vastagságú hangszalag rezeg. A funkcionális diszfóniákban az épnak látszó hangszalagok nyálkahártyájának szél-éli eltolódása hiányzik, vagy egyéb hangképzés-technikai hibákat találunk.

BEKE ANDRÁS – SZASZÁK GYÖRGY: Semleges magánhangzók automatikus felismerése spontán beszédben

A spontán beszédben előforduló magánhangzók a lazább artikuláció miatt semlegesedhetnek. A hazai és a nemzetközi szakirodalom szerint az alaprealizáció és a svá realizáció általában elkülöníthető a magánhangzó első két formánsa alapján. Előzetes kutatásaink szerint a magyar magánhangzók második formánsa különíti el legjobban a magánhangzót és semleges realizációját. A jelen kutatásban a magánhangzó alap- és svárealizációinak felismerését teszteltük különböző fonémákkal. A vizsgálatban a BEA-adatbázis 80 beszélőjéből 8 férfi és 12 nő spontán beszédét hangszinten manuálisan annotáltuk. A neutralizálódás megállapításához a korábbi vizsgálatokból ismert klaszterközéppontokat használtuk (Beke-Grácsi 2009), illetve hallás alapján ellenőriztük azokat. A beszédhangokból készült MFCC-kből kinyertük a hangra jellemző kepsztrális tulajdonságokat (429 db). A csoportosításhoz rejtett Markov-modellt használtunk HTK környezetben. A tanításra kétféle osztályozást alkalmaztunk: a) az elemzett magánhangzók, illetve az összes svá osztálya, b) az összes magánhangzók, illetve a fonémáiknak megfelelő svák osztálya. Hipotézisünk szerint, ha a svákat alaprealizációjuktól függően külön osztályokba sorolva tanítjuk be a rendszert, akkor a felismerési arány növekszik. A vizsgálat eredményei hozzájárulnak a magánhangzók realizációnak megismeréséhez, és felhasználhatók a beszéd szintézis, illetve a beszéd felismerés területén.

BÁRKÁNYI ZSUSZANNA – BEKE ANDRÁS – BÓHM TAMÁS – CSAPÓ TAMÁS – GRÁCZI TEKLA ETELKA: A magánhangzó-formánsok és a szubglottális rezonanciák összefüggése a spontán beszédben

A nemzetközi szakirodalom alapján a szubglottális rezonanciák a magánhangzókat kategorikusan természetes osztályokra tagolják. Korábbi magyar nyelvre történő kutatásunkban ezt részben igazoltuk. A jelen kutatásban azt vizsgáltuk, hogy a spontán beszédben milyen mértékű a szubglottális rezonanciák osztályozási képessége. Azt várjuk, hogy a) a szubglottális rezonancia elválasztó szerepe a spontán beszédben a semleges realizációk megjelenése miatt kisebb mértékű; b) azonban a percepció számára az adott magánhangzóhoz sorolható megvalósulások logatomolvasáshoz hasonló mértékűek. A hipotéziseink ellenőrzésére egy kísérletsorozatot terveztünk, amelyben 6 beszélő spontán beszédét és logatomolvasását akusztikailag elemeztük. Az eredményeket egy percepció tesztben ellenőriztük. Az eredmények a beszélőazonosítás, beszédfelismerés és beszéd szintézis területéhez járulhatnak hozzá.

BAKTI MÁRIA: Spontán beszédnek tekinthető-e a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukcója?

A szinkrontolmácsolás folyamata élő pszicholingvisztikai kísérletként is felfogható, mivel időben egyszerre zajlik a forrásnyelvi beszédpercepció, az átváltás és a célnyelvi beszédprodukciónak (Klaudy 2004). A szinkrontolmácsok beszédprodukcója kívülről megadott program szerint zajlik, hiszen a tartalmat és a sebességet a forrásnyelvi beszélő határozza meg. Ugyanakkor számos kutató spontán beszédnek tekinti a szinkrontolmácsok beszédprodukcóját, mivel az „itt és most” születik (Enkvist 1982, Pöchhacker 1995). Jelen dolgozat célja, hogy összehasonlítsa az angolról magyarra szinkrontolmácsolt szövegekben és a tolmácsok rögzített magyar spontán beszédében előforduló megakadásokat és választ keressen arra a kérdésre, hogy a megakadások tükrében a szinkrontolmácsolt célnyelvi szövegek milyen vonatkozásban tekinthetők spontán beszédnek, és milyen területeken térnek el a spontán beszédétől.

Enkvist N.E. (ed.) 1982. *Impromptu Speech: A Symposium*. Abo: Abo Akademi.

Klaudy, K. 2004. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.

Pöchhacker, F. 1995. Slips and Shifts in Simultaneous Interpretation. In: Tommola, J. (ed.) *Topics in Interpreting Research*. Turku: University of Turku, Centre for Translation and Interpreting.

IMRE ANGÉLA – BÓNA JUDIT: Szociolingvisztikai tényezők a felnőttek hangos olvasásában

A hétköznapi életben gyakran előfordulhat, hogy valamit hangosan fel kell olvasnunk. A hangos olvasás árulkodik arról, hogy mennyire tudunk folyékonyan olvasni, gyakorlott olvasók/felolvasók vagyunk-e, illetve képesek vagyunk-e értelmezni, és értelmezve meghangosítani egy szöveget.

A magyar anyanyelvű felnőttek körében tudomásunk szerint még nem végeztek a hangos olvasást vizsgáló felmérést. A jelen kutatás a BEA (magyar Beszélt Nyelvi Adatbázis) segítségével felnőttek hangos olvasását elemzi. A vizsgálat 30 férfi és 30 nő részvételével készült, életkoruk 20–76 év. A résztvevőknek ugyanazt a rövid szöveget kellett hangosan felolvasniuk, miután némán átolvashatták a szöveget. A rögzített felolvasásokban elemeztük a megakadásokat (olvasási hibákat), a beszéd- és artikulációs tempót, a szünetek helyét és időtartamát, a hangsúlyok és a beszéddallam megvalósulását, illetve azt, hogy mennyire volt értő-értető a felolvasás.

Eredményeinkkel képet kaphatunk arról, hogy milyen tipikus hibákat ejtenek a hangos olvasás során a felnőttek, illetve megvizsgálhatjuk, hogy maga az olvasás (a dekodolás), a szöveg meghangosítása (adekvát kiejtés) vagy az értelmezés okozza a nehézséget számukra.

Szombat

BÍRÓ TAMÁS: Harmónia vagy optimalitás

A spontán beszéd jellegzetességei a performanciahibák, amelyek a közelmúltig háttérbe szorultak az elméleti nyelvészeti kutatásokban. 2006-ban azonban ketten egymástól függetlenül is javasolták azt, hogy ha az *Optimalitáselméletet* (OT; Prince és Smolensky 1993/2004) *szimulált hőkezeléssel* implementáljuk, akkor az implementáció hibái megfeleltethetők a performanciahibáknak. Smolensky *et al.* (2006) megközelítése az OT-t egy *Harmónia Nyelvtannal* (HG; Smolensky 1986) közelíti, míg Bíró (2006) egzakt módon implementálja azt. Jelen előadás célja, hogy bemutassa a HG-alapú és az OT-alapú (szimbólummanipuláló) szimulált hőkezelés eltéréseit: míg az előbbi csak a „grammatikus” és a „gyorsbeszédi” alakokat különbözteti meg, addig utóbbi „szabálytalan” alakokat is jósol a spontán beszédben (Bíró 2007). A jelenséget a holland zöngésségi hasonulás elemzése illusztrálja. Az eltérés oka az OT legfontosabb újítása: a megszorítások szigorú dominanciája.

Hivatkozások

Bíró, T. (2006). *Finding the Right Words: Implementing Optimality Theory with Simulated Annealing*. Phd-tézis. Groningen, Hollandia.

- Biró, T. (2007). 'The Benefits of Errors: Learning an OT Grammar with a Structured Candidate Set'. In: *Proceedings of the Workshop on Cognitive Aspects of Computational Language Acquisition*. Pp. 81-88. Prága, Csehország.
- Prince, A. és Smolensky, P. (1993/2004). *Optimality Theory: Constraint Interaction in Generative Grammar*. Oxford.
- Smolensky, P. (1986). 'Information processing in dynamical systems: Foundations of Harmony Theory'. In: Rumelhart et al., *Parallel Distributed Processing*. Cambridge, MA—London, volume 1, pp. 194-281.
- Smolensky, P. és Legendre, G. eds. (2006). *The Harmonic Mind: From Neural Computation to Optimality-Theoretic Grammar*. Cambridge, MA—London, UK.

HEGEDŰS FANNI LINDA: *Milyen a vonzó férfihang?*

Kísérletem során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy miben nyilvánul meg a huszoneves férfi beszélők hangjának „szexissége”, azaz milyen tulajdonságokkal és objektív fonetikai paraméterekkel jellemezhető a vonzó férfihang, melynek jelentőségét a marketingszakma már rég felismerte, és (ki)használja. Tizenkét 20 és 30 év közötti értelmiségi férfitől rögzítettem átlagosan 1-2 perc hosszúságú spontán narratívát. A felvételeket harminchat egyetemista nőnek játszottam le. A férfihangokat ötfokú skálák segítségével kellett értékelniük a hallgatónak az alábbi tényezők mentén: fiatalság, okosság, szexisség, természetesség, nyugodtság, érthetőség, hozzáértés, szimpátia, humorérzék, bőbeszédűség, testmagasság, testsúly. A kérdőíves vizsgálatot szoftveres mérésekkel egészítettem ki. Feltételeztem, hogy a szexisség szorosan összefügg a legtöbb, általam vizsgált pozitív tulajdonsággal, legfőképp a szimpátiával és a fiatalsággal, illetve hogy a vonzó hanggal rendelkező férfi beszélők FO értéke alacsonyabb, beszédtempójuk és artikulációs sebességük lassabb, több néma szünetet tartanak, és kevesebbet hezitálnak társaiknál. Az eredmények azt mutatják, hogy a szexisnek ítélt férfi beszélők hangját egyben természetesnek, érthetőnek és szimpatikusnak is találták a nők, valamint feltételezték, hogy a hang tulajdonosa intelligens, és termetét tekintve az átlagnál magasabb. Hipotéziseim a fonetikai paraméterek és a szexiségítélet összefüggéseinek statisztikai vizsgálatokor sorra megdőltek: a vonzó hangúnak ítélt férfiakat ugyanis más beszédtempóértékek és szünettartási szokások jellemezték, mint amit előzetes tudásom, személyes tapasztalataim és a szakirodalom ismerete alapján vártam.

MAURER PÉTER: *A spontán beszéd és a kriminalitás kapcsolata*

Veszprémben a Pannon Egyetem, Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar Nyelvtudományi Doktori iskola, Pedagógusképzés pedagógiája alprogram harmad éves doktoranduszaként és immáron hatodik éve a Nyugat-magyarországi Egyetem oktatójaként, közel tíz éve foglalkozom a büntetés-végrehajtási intézmények oktatói és nevelői munka körülményeinek, lehetőségeinek és eredményeinek vizsgálatával. Kutatásom középpontjában a bűnelkövetőnek, mint egyénnek a vizsgálata, valamint a környezetének és annak hatásainak elemzése áll, mely hatáselméleteivel hozzájárult a bűncselekmény elkövetéséhez. Vizsgálom az egyénre, zárt rendszerben ható tudatos befolyásolás lehetőségét, feltételeit, módszereit, mely alkalmas nemcsak arra, hogy a társadalomba visszaillesztést elősegítse, a visszaesést megakadályozza, hanem a bűncselekmény kialakulását meg is akadályozza. *Kutatásom ennek nevelélméleti aspektusaira terjed ki.* A kutatás helyszíne, a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet.

MENYHÁRT KRISZTINA: *Palkó Józsefné meséi – interdiszciplináris előkísérlet*

A Nyelvtudományi Intézetben őrzött Hegedűs-archívumban mintegy 6 órányi hanganyag található a bukovinai székely Palkó Józsefné Zaicz Zsuzsánnától (1880–1962), aki a néprajzkutatók szerint az egyik legnevesebb 20. századi magyar mesemondó, a kevés felgyűjtött női mesemondó között pedig az egyik legkitűnőbb elbeszélő. Meséiről több néprajzi monográfia is megjelent, azonban ezek lejegyzéseken és nem pedig hangfelvételeken alapultak. A jelen poszter interdiszciplináris – fonetikai és folklorisztikai – szempontból próbálja bemutatni Palkóné meséit. Fonetikai szemszögből vizsgáljuk a főbb mesetípusok prozódiai és más jellemzőit (tempó, szünetek, szünet/jel arány, dallam, megakadások), összehasonlítva a beszélő spontán beszédével. A folklorisztikai részben kísérletet teszünk arra, hogy a hangarchívum található meséket behelyezzük a néprajzkutatók által felgyűjtött meseanyag kontextusába. A munka célja egyrésztől esettanulmányon keresztül bemutatni azokat a kifejezési eszközöket, amelyeket egy neves elbeszélő mesemondás közben használ, de távlati célunk kidolgozni a naiv beszélők által mondott mesék feldolgozásának alapjait.

NAGY KATALIN: *Spontánbeszédműfajok*

A spontánbeszéd műfaji szempontból történő megközelítésére a nyelvészetben elvétve találunk példát. Ennek oka a probléma nehézségében, illetve a beszédműfaj, mint olyan definiálatlanságában keresendő. Az előadás olyan kérdésekre keresi a választ, melyek elkerülhetetlenül túlmutatnak a szűkebb értelemben vett téma határain, hiszen a műfajiság kapcsán felmerülő első probléma szükségszerűen a beszéd műfajiságának létmódjára kérdez rá. Azaz, mit is hívunk valójában beszédműfajnak? *Hol* létezik, hogyan állapíthatjuk meg a jellegzetességeit, különíthetjük el típusait? Létmódja szerint elsősorban a beszédproduktumban, vagy a beszédtevékenységben

vizsgáljuk-e? Arra keresem a választ, hogy a spontánbeszédben milyen nyomai vannak a műfajiságnak, ezek hogyan értelmezendők, s milyen támpontokat adnak a műfaji különbözőség megállapításaihoz.

NEUBERGER TILDA: *Önmonitorozás óvodásoknál és kisiskolásoknál*

A spontán beszédben a tervezés és kivitelezés csaknem egyidejűleg zajló folyamatok, amelyek éppen egyidejűségük miatt korlátozzák egymás működését. A beszédprodukción során kialakuló diszharmónia következményei a megakadásjelenségek, azaz a spontán beszéd folyamatosságát megakasztó bizonytalanságok és hibák. A beszélő személy az önmonitorozás révén ellenőrzi, hogy a közlése a szándékának megfelelő volt-e, és igyekszik a hibákat javítani. Az önmonitorozás stratégiáinak kialakulása az anyanyelv-elsajátítás folyamatában történik. A jelen kutatás célja: megfigyelni, hogy hogyan működnek az önellenőrzés folyamatai gyermekkorban. Húsz óvodás és tíz általános iskolás gyermek spontán beszédének megakadásjelenségeit és azok korrekcióit elemezve arra keressük a választ, hogy a különböző tervezési szinteken milyen arányban és hogyan következik be az önjavítás. Az eredmények részben a felnőttekéhez hasonló, részben azoktól jellegzetesen különböző működéseket igazoltak. A vizsgálat pontosabb képet ad arról, hogy miként működnek az ép fejlődésű gyermekek rejtett és felszíni monitorozásának mechanizmusai, ezáltal egy olyan mintát nyújt, amely összehasonlítható lesz a különböző beszéd- és nyelvi zavart mutató gyermekek sajátosságaival, és segíthet a problémák felismerésében és a fejlesztés hatékonyabbá tételében.

ORAVECZ CSABA – SASS BÁLINT: *Spontán beszélt nyelvi adatbázisok építésének technológiai kérdései*

A számítógéppel kezelhető nyelvi adatbázisok iránt folyamatos és egyre növekvő az igény, mind az alkalmazásfejlesztés mind a kutatás felől. Különösen igaz ez a beszélt nyelvi korpuszokra, ahol a hozzáférhető adat egyelőre mai mértékkel kevés, és előállításuk jelentős ráfordítást igényel, ezért egy jól használható annotált beszélt nyelvi adatbázis igen értékes nyelvi erőforrás lehet. Ehhez az adatbázisban tárolni kívánt információt olyan explicit módon kell reprezentálni, ami lehetővé teszi a számítógép hatékony felhasználását a szövegek elemzésében és lekérdezésében. A poszter annak a fejlesztésnek a lépéseit és tanulságait kívánja bemutatni, melynek eredményeként a beszélt nyelvi jelenségek széles körét (pl.: hangkiesések, -bAn helyett -bA, hezitációs hangzónyulás, szünet stb.) megragadó javasolt XML annotáció egyértelmű, ellenőrizhető, explicit, géppel olvasható és visszakereshető módon jelenik meg az adatbázisban. A poszter az adatbázisra építhető lehetséges keresőrendszer és felhasználói felület felépítését is bemutatja. Mivel a beszédatadatokban a spontán beszélt nyelvi jelenségek részletes reprezentációja nem általános gyakorlat, a javasolt technológiát előremutatónak, mintaértékűnek tekinthetjük.

SZENTÁGOTAI ZITA: *Beszédfejlesztés a sajátos nevelési igényű gyermekeknél*

Jelen összefoglalómmal a sajátos nevelési igényű gyermekek, fiatalok spontán megnyilvánulásait vizsgálom, tanítási órákon való részvételük által. Az értelmileg akadályozottak egyik legfőbb tünete a beszédrendellenessége. Beszédfigyatelenségük súlyosan megnehezíti a társadalomba való integrációjuk sikerességét. Ezért tanmenetük kötelezően előírja az anyanyelvi fejlesztést, aktív-, passzív szókincsük gyarapítását. Megfigyeléseimmel és gyógyopedagógusok által készített interjúkkal vizsgálom, hogy beszédfejlesztésük a mindennapokban hogyan valósul meg. Eredményeim hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az értelmileg akadályozott gyermekek, beszédértési, beszédprodukción folyamatait pontosabban megértsük, és a kapott adatok segítsék egy fejlesztő program kidolgozását.

GEREBENNÉ VÁRBÍRÓ KATALIN: *A spontán beszéd vizsgálatának hazai kérdései*

A spontán beszéd szintaktikai fejlettségének megítélése módszertanilag kevésbé kimunkált a beszédvizsgálatok hazai rendszerében, miközben a klinikai gyakorlatban növekszik eziránt az igény. Bár a nemzetközi, főként angol nyelvű szakirodalomban több eljárás ismert, ezek nem épültek be hazai eljárások rendszerébe, különös tekintettel a nyelvi vizsgálatok sztenderdizálásával kapcsolatos nehézségekre. Az időigényesség és a nyelvi elemzésben mutatkozó gyakorlati tapasztalat megléte mellett e módszerek előnye ugyanakkor, hogy kötetlen helyzetben válik lehetővé az egyénre jellemző interakció megítélése, átfogó lingvisztikai elemzést és terápiás útmutatást nyújt, továbbá elősegíti az egyéni beszédprodukción szint valamint a korosztályi elmaradás meghatározását. Ez a felismerés hívta életre a Lee-Canter féle DSS-technika (Lee, L.L.,Canter,S.M. 1971. Developmental Sentence Scoring/Közlésegségek Fejlődési Mutatója) hazai adaptálását (Gósy, 1996, Gereben, 1996.), és indította el a 3-12 éves korúakra irányuló adatgyűjtést az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógyopedagógiai Főiskolai Kar logopédia szakirányán tanuló hallgatók közreműködésével. A hazai mintegy 300 fős elővizsgálatok tapasztalatai egyértelművé tették a módszer mielőbbi hazai sztenderdizálását és a felvételhez szükséges paraméterek egységesítését.

GRÁCZI TEKLA ETELKA – MARKÓ ALEXANDRA – BEKE ANDRÁS: *A zöngelkedési idő a beszéd típus függvényében*

A felpattanó zárhangok zöngelkedési idejét a beszélő egyéni ejtési jellegzetességei mellett számos tényező, elsősorban a hangkörnyezet, a követő magánhangzó artikulációs konfigurációja befolyásolja. A magyar nyelvben az explozívákat olvasott szöveg alapján vizsgálták a zöngességi párok, a képzési hely, a követő és a megelőző hangzó, valamint a nemek közötti eltérések tekintetében. A zöngétlen felpattanó mássalhangzók zöngelkedési idejét spontán beszédben is elemezték a magyarban. A jelen tanulmányban az explozívák zöngelkedési idejét elemeztük magyar nyelvű spontán beszédben a mássalhangzó-minőség (zöngesség és képzéshely szerint), valamint a követő magánhangzó minőségének függvényében. Hipotéziseink szerint a) az explozívák VOT értékei függenek a mássalhangzó és a követő magánhangzó képzési jegyeitől is, illetve b) az explozívák a szövegekben realizálódott változatoktól eltérő módon jelennek meg a spontán beszédben. A vizsgálat anyagát az MTA Nyelvtudományi Intézetének Fonetikai Osztályán készülő beszélt nyelvi adatbázis spontán részeit szolgáltatták. A zöngelkedési idő annotálásához a Praat 5.0 programot, a statisztikai elemzésekhez (ANOVA, MANOVA) az SPSS 13.0 szoftvert alkalmaztuk. Az eredmények rámutatnak arra, hogy a zöngesség-zöngétlenség minősége nem „digitális”, hanem fokozati természetű, ezáltal árnyalják, illetve kiegészítik a magyar felpattanó zárhangok fonetikai leírását.

KOÓS ILDIKÓ: *A szemkontaktus-kezdeményezés és szemkontaktusbontás az anya-csecsemő kommunikációs interakcióban*

Az előadás a nyelvvelsajátítás folyamatának megértéséhez igyekszik hozzájárulni, fókuszálva az anya és 0-1 éves korú csecsemője közötti preverbális kommunikáció időszakára. A korai anya-csecsemő preverbális kommunikációban a gyermek a kommunikáció szerkezeti keretét és a párbeszéd szerepváltási szabályait sajátítja el. Az interakció kölcsönös jellege, az egyenrangú kommunikációs partnerségre törekvés valósul meg a szemkontaktus jelenségekben. Erre keresünk bizonyítékokat a többségében kétkamerás felvételek lassított anyaga alapján kapott eredmények segítségével. Az anyák szerepe aktív, őket az interakciót kezdeményező és fenntartani akaró kommunikációs magatartás jellemzi. A csecsemők aktivitása a második félévben jelentősen megváltozik: egyre erősebben kontrollálják az interakciót; különösen az interakció felbontásában válik jellemzővé irányító szerepük.

OLASZY GÁBOR – RÁCZ ZSUZSANNA ZSÓFIA – BARTALIS MÁTYÁS: *Formásmérések automatizálása, formásadatbázisok létrehozása*

A formásmérés vizsgálata a beszéd kutatás egyik legrégebbi témaköre. A formásmérés értékeinek meghatározása még a mai, számítógépes támogatás ellenére is fáradságos munka. A mai kor beszéd kutatási tendenciája a statisztikai jellegű vizsgálatok felé tolódik, nagyméretű adatbázisokat hoznak létre, és ezekben végeznek vizsgálatokat. Az adatokat tehát tömegesen kell kinyerni a beszédjelből. Az ilyen munkák támogatására mutatjuk be azt az automatikus formásmérés eljárásunkat, amelyik tömeges formásméréseket hajt végre adott szerkezetű beszédadatbázison. A fejlesztést a BME Távközlési és Médiainformatikai tanszéken végezték és az itt folyó beszédtechnológiai kutatásokhoz használják. Bemutatjuk továbbá az első magyar formás adatbázist, amelyet egységes, nyilvánosan is hozzáférhető szóadatbázisra készítettünk az eljárás segítségével. Az adatbázis a következő adatokat tartalmazza minden szóra: ortografikus szöveg, fonetikai átírat, a szó hullámformája (férfi és női ejtésben), hanghatárjelölések a hullámformában és a szó magánhangzóinak 4 formánca a hang negyedénél, felénél és háromnegyedénél. Az adatbázis adatait széleskörűen lehet használni, ezt lekérdezési módok segítik. Az adatok alapján mérhetők a koartikulációs hatások, férfi és női különbségek stb. Összehasonlító méréseknél referencia adatbázisnak számíthat (például spontán beszéd vizsgálatánál). Az adatbázis jó alapként szolgálhat mérési technológiák, módszerek összehasonlítására is (formásmérő algoritmusok ellenőrzése, minősítése), mivel a szóanyaga letölthető. Más nyelvekre vonatkozó keresztvizsgálatnál szintén jól használható az adatbázis tartalma.

CSAPÓ TAMÁS – ZAINKÓ CSABA – NÉMETH GÉZA: *Szintetizált beszéd prozódiai változatosságának növelése spontán beszéd alapján*

A beszéd szintézis rendszerek minőségét az alapján ítélik meg, hogy mennyire hasonlítanak az emberi beszédre. A létrehozott hang minősége a mai szövegfelolvasókban már nem jelent problémát. Ahhoz azonban, hogy a gépi megvalósítás ne tűnjön monotonnak, az emberhez hasonló változatosságot kell létrehozni a szintetizált beszéd prozódiajában is. Ennek megoldására korábbi kutatásunk során kidolgoztunk egy módszert, amely természetes beszéd-adatbázis alapján változatos szintetizált beszéd létrehozására képes, az alapfrekvencia adatbázisból történő másolásával. A módszerrel javulást tudtunk elérni különböző technológiájú beszéd szintézis rendszerek változatosságában. Jelen munkánk célja annak vizsgálata, hogy spontán beszéd felvételekből kiindulva milyen mértékben növelhető a gépi beszéd változatossága.

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES: *A tanári értékelő megnyilatkozások*

Az előadás témája a tanórai kommunikációban elhangzó tanári értékelő megnyilatkozások pragmatikai és nyelvi elemzése. A kutatás célja annak feltárása, hogy milyen típusai, valamint milyen verbális és nem verbális sajátosságai vannak a pedagógusok értékelő megnyilatkozásainak. A kutatás élőnyelvi korpuszra, videós órák elemzésére épül, vizsgálja az értékelő megnyilatkozásoknak a tanórai diskurzusban elfoglalt helyét és pragmatikai szerepét. Az előadás bemutatja egy empirikus kutatás eredményeit, ennek célja az értékelő megnyilatkozások különféle verbális formáinak a gyakorisági vizsgálata. Az előadás részletesen foglalkozik a parafrázissal, azaz a tanulóiválasz-ismétlésekkel. Kitér a transzkripció nehézségeire, valamint arra, hogy mennyiben lehetséges a tanári megnyilatkozások elhatárolása a kontextus, a diskurzus szintjén.

PÁPAY KINGA: *VSA és hazugságvizsgálat*

A VSA (voice stress analysis) a terrorista támadások megelőzésére szánt technológiák egyike, amelynek célja az utasok kiszűrése a beszédhangban mért abnormalis mértékű szorongás, feszültség alapján. Kérdés, hogy ezek az eszközök mennyire megbízhatóak a félelem és szorongás felderítésének, illetve a hazugság vizsgálatának tekintetében: melyek azok a beszédjellemezők, amelyek igazolhatják a feszültséget/hazugságot, és mennyire számíthatnak ezek megbízhatónak a poligráfes vizsgálatokhoz képest. A nemzetközi kriminalisztikai kutatások eredményei alapján igazolható a kapcsolat a stressz okozta pszichológiai változások és a hangminőség között. A jelenleg piacon lévő eszközök közül azok a pontosabbak, amelyek összetettebb algoritmusokat használnak és a zöngé instabilitásán kívül a beszédjel egyéb aspektusait is elemzik. A poligráfes vizsgálatokkal összehasonlítva a VSA költségkímélőbb és kevésbé időigényes, ugyanakkor kevésbé megbízható.

BATA SAROLTA: *A beszélőváltások alakulása a társalgásban*

A társalgás alapegysége a beszélőváltás (turn, forduló), amely egy beszélő megszólalása a következő hallgatásig, azaz addig, amíg fel nem váltja egy másik beszélő. A társalgás szabályai szerint a beszélőváltás (turn-taking) történhet szóátadással (a korábbi beszélő kijelöli a következőt) és szóátvétellel (a következő beszélő önként folytatja a beszélgetést), illetve ha egyik sem történik meg, akkor az első beszélőnek van joga folytatni a társalgást. Vizsgálatunkban arra keressük a választ, hogy milyen fonetikai paraméterekkel jellemezhetők a beszélőváltások, illetve elemezzük, hogy a megjelenő formákhoz milyen funkciók kapcsolhatók. A kutatáshoz a BEA spontánbeszéd adatbázis háromszereplős társalgásait használtuk fel. Vizsgáltuk a társalgások során előforduló turnváltásokat a két forduló között eltelt időtartam, továbbá a váltást megelőző fonetikai jellemzők (pl. dallammenet) alapján. Az eredmények azt mutatják, hogy mind a beszélőváltásra alkalmas helyek jelölése, mind a beszélőváltás megjelenési formája különböző mintázatokat a funkciójától, azaz a beszédzándéktól függően. Az elemzés kiemeli a beszélőváltások speciális esetét, az egyszerre beszélést, amelynek ugyancsak különböző típusai jelentek meg. A beszédzándék alapján megkülönböztethetünk versengő és együttműködő egyszerre beszélési típusokat.

VARGHA FRUZSINA: *Magánhangzóminőségek akusztikai vizsgálata nyelvjárási korpuszon*

A magyar dialektológiában újabban használt módszerekkel és technológiákkal (www.bihalbocs.hu) lehetővé vált nyelvjárási szövegek hangzó változatokkal szinkronizált lejegyzése és ezekből a lejegyzésekből kereshető, akár akusztikailag is vizsgálható beszéltnyelvi korpusz építése. A keresés eredményeként megtalált szövegrészeket egy kattintással meghallgathatók, a találatok térképezhetőek, az időzítési markerekkel ellátott lejegyzések konvertálhatók más formátumokba (menthetőek Praat TextGrid-fájlként akusztikai elemzéshez, illetve HTML/Javascript alapú beszélő térkép vagy hangoskönyv formájában internetes publikáláshoz). A teljes korpusz 352 kutatópontról mintegy 461 órányi digitalizált hangfelvételt tartalmaz, amelyek a magyar nyelvjárások atlasza ellenőrző gyűjtéséből (1960–1964) származnak. Eddig 43 kutatópontról készültek szinkronizált lejegyzések. Ezeket az interjúkon vizsgáljuk egyes magánhangzók (különösen a nyíltabbak) formánsszerkezetét és a formánsadatokkal leírt hangzóminőségek egymáshoz való viszonyát, területiségét.

TATÁR ZOLTÁN – NIKLÉCZY PÉTER: *A magánhangzók formánsainak és formánsávzsélességeinek változása a beszédtypustól függően*

A beszélő személy kilétének meghatározása nagymértékben függ az azonosításra szánt beszédtypustól: spontánbeszéd, utánmondás, illetve felolvasás. A rendelkezésre álló, rögzített hangmintán mért formánsértékek és formáns-ávzsélességek abban az esetben hasonlíthatók össze a lehetséges beszélőtől később rögzített hangmintával, ha az a legjobban megközelíti az adott személy eredetinek tekinthető beszédhangjait. Jelen pillanatban nincsen tudományosan alátámasztott tény arról, hogy milyen felvételi stratégiával érhetjük el a legjobb eredményt. Kísérletünk célja annak megállapítása volt, hogy milyen típusú beszédet válasszon a hangrögzítést végző személy az azonosítási vizsgálatok optimalizálása érdekében. Két felvételi eljárási lehetőséget, illetve beszédtypust vizsgáltunk meg: a) egy meghatározott szöveg utánmondását és ugyanennek a szövegnek a b) felolvasását. Ennek meghatározására 16 személytől rögzítettünk utánmondott és felolvasott szövegeket. A hanganyag magánhangzóin mértük a formánsok elhelyezkedését és a formánsok avzsélességét. A

kapott eredmények matematikai és statisztikai feldolgozása után határoztuk meg a legjobban alkalmazható hangrögzítési módszert.

KOMLÓ SINÉ KNIPF ERZSÉBET: *Megakadásjelenségek és áthidalási megoldásai magyarországi német (kétnyelvű) kisebbségi beszélőknél*

Előadásomban magyarországi német beszélők körében eddig felvett hanganyagokból (interjúk, kötetlen beszélgetések egy és több személlyel) kiszűrtem egy sor megakadási jelenséget, melyek különböző okokra vezethetők vissza. Az egyes beszélők (korosztályok, képzettség stb. variábilisek szerint) ezeket a megakadásokat különbözőképpen igyekeznek áthidalni. Megkísérlem ezen jelenségek okait felderíteni és egyben azokat a stratégiákat megmutatni, melyeket kisebbségi (kétnyelvű) beszélők alkalmaznak ezek áthidalására.

VÁRADI VIOLA: *Hallás alapú és vizuális alapú közlések*

A spontán beszéd teljes körű vizsgálatához napjainkban is elengedhetetlen, hogy nem spontán beszédformákat is vizsgáljunk. Jelen kísérletünk alap kutatás, mely laboratóriumi beszéd elemzésén alapul. A Magyar Spontán Beszéd Adatbázis (BEA) több részből áll, az adatközlőknek többek között 25 különböző szerkezetű egyszerű, illetve összetett mondatot kell a felvételvezető után megismételniük, és ezeket fel is kell olvasniuk. Jelen kísérletünkben a BEA öt női és öt férfi beszélőjének mondat visszamondásait és felolvasásait vizsgáljuk meg és hasonlítjuk össze több szempontból, arra a kérdésre keresve a választ, hogy milyen mértékben és beszédünk mely összetevőit befolyásolja, hogy az adatközlő hallás után ismétli meg, vagy felolvassa a mondatokat. Hipotézisünk szerint a hallás alapú és a vizuális alapú közlések produkciója eltérő, és ez a beszéd szegmentális és szupraszegmentális szintjén is tetten érhető.

JORDANIDISZ ÁGNES: *A fonológiai tudatosság vizsgálata 4–6 éves gyermekeknél spontán beszédhelyzetekben*

A fonológiai tudatosság alsóbb szintjeinek beérése (szótagszintű műveletek, rímtalálás, kezdőhang – vagy kezdő mássalhangzótorlódás – és a rím szétválasztása) úgy tűnik, hogy nyelvspecifikus. Angol anyanyelvűeknél a rímképzés alakul ki legelőször (Goswami, 2002), míg a magyar anyanyelvű gyermekeknél a szótagokra bontott szavak felismerése jelenik meg legelőször (Jordanidisz, 2009). A jelen kutatás célja meghatározni, hogy a fonológiai tudatosság szótagszintű területeinek beérése hogyan alakul a 4-6 éves magyar anyanyelvű gyermekek esetében. A jelen kutatásban 30 fő ép hallású és intellektusú gyermek (10 fő 4 éves, 10 fő 5 éves és 10 fő 6 éves gyermek) vett részt. A fonológiai tudatosság felmérését szerepjáték során elicitált spontán beszéd felvételének elemzésével végeztem, amelyben szótagolva elhangzott „robotbeszédet” kellett a gyermekeknek felismerni, illetve hasonló módon – szótagolva – válaszolni. Hipotézisem szerint, már 4 éves korban is felismerték a gyermekek az egyszerűbb szótagolt beszédet, valamint beindult a szótagolás is. A fonológiai tudatosság szótagszintje gyakorlatilag beértnek tekinthető 6 éves korban.

KAS BENCE – LUKÁCS ÁGNES: *A nyelvfajlódási zavar jelei a spontán beszédben*

A nyelvi fejlődés zavara olyan gyerekeknél is előfordul, akiknél ezt a megfelelő beszédkörnyezet, érzékszervek és értelmi képesség alapján nem várnánk. Esetükben a zavar elsőként és legszembeötlőbben a nyelvi produkcióban jelentkezik. Számos nyelvben azonosították már a nyelvi zavarra jellemző spontánbeszédbeli tüneteket, így az angolban az igeragok elhagyását, az olaszban a névelők és névmási klitikumok elhagyását, a németben az igeragozásbeli helyettesítéseket, esetragozási és szórendi hibákat. Előadásunkban arra teszünk kísérletet, hogy azonosítsuk a magyar nyelv fejlődési zavarának tipikus jeleit a spontán beszédben. Ennek során 25 fő, 4;5 és 10;5 éves kor közötti, nyelvi zavarral diagnosztizált gyerek narratíváinak anyagát elemezzük, összehasonlítva egy azonos létszámú, tipikus nyelvi fejlődésű gyerekcsoport teljesítményével. A mennyiségi elemzés kitér az átlagos mondathossz, az összes szövegszó és összes különböző szó értékeire, illetve a különféle megakadásjelenségek gyakoriságára, a minőségi elemzés pedig az előfordult nyelvi hibákat kategorizálja.

SZENDE VIRÁG: *Szegmentális és szekvenciális tévesztések a magyart idegen nyelvként tanulók beszédében*

A magyarul tanuló idegen ajkúak 15 fős csoportjával készített hangfelvételek összehasonlító vizsgálatának során három kérdésre keressük a választ:

- a két felvétel között eltelt időben történt-e szignifikáns változás az izolált szavak ejtésének minőségében
- az artikuláció devianciáiban mely összetevők milyen mértékben befolyásolják a kiejtés idegenszerűnek ítéletét, illetve
- idegennyelv-tanuláskor az artikuláció elsajátítási foka befolyásolja-e a megértés hatékonyságát.

Az előadás elsősorban arra tér ki, hogy a célnyelvi környezetben tartózkodó és rendszeres nyelvoktatásban résztvevő kísérleti személyek beszédében milyen mértékű fejlődés tapasztalható a két hangfelvétel elkészítése között eltelt kb. két és fél hónap alatt. A beszédképzés idegenszerűségének megítélése egyrészt a szegmentális-szekvenciális devianciák (hangok sorrendjének cseréje, hanghelyettesítés, hangkihagyás, betoldás, széttagolás), másrészt a szupraszegmentális tényezők (intonáció, hangsúly, téves v. fölösleges szünettartás, ismétlések) értékelésére alapozódik. Statisztikai számítások alapján megállapítjuk, hogy melyik az a komponens, amelyik a

leginkább befolyásolta az egyes szavak idegenszerűnek ítéelését, illetőleg hogyan változik az idegenszerűségi értékek rangsora a szavak és a közlők szerint. Az eredményeket összevetjük a beszédértési teszt eredményeivel, s ebből információt nyerünk az artikulációs és a percepciósi szint fejlődésmenetéről.

LACZKÓ MÁRIA: *Megakadásjelenségek a spontánbeszéd műfajaiban egy adott életkorban*

A spontán beszéd kutatásának napjainkban igen gyakori területe a beszéd folyamatosságát megakasztó jelenségeknek a vizsgálata. A magyar nyelvre vonatkozóan a megakadások több szempontú elemzése között szerepelt e jelenségek életkorral összefüggő vizsgálata.

Jelen előadás célja részben e kutatási irányhoz, részben a spontán beszéd műfaji jellemzőinek feltárásához kapcsolódva a megakadásjelenségek típusainak és gyakoriságának elemzése az anyanyelv elsajátítás záró szakaszában. Így középiskolások irányított spontán beszédében, interpretált szövegek tolmácsolásában, és a felolvasásban elemeztük a beszédprodukciónak különböző helyeken fellépő megakadásokat és a beszéd időviszonyaival történő összefüggéseiket. Az analízishoz valamennyi műfajban 5-5 diák digitális formában rögzített monológjának 3 perces részletét használtuk.

Hipotézisünk szerint egyfelől a megakadások korspecifikus elemzésével kapott adataink újabb információkat nyújtanak a beszédprodukciónak életkori jellegzetességeinek megismeréséhez. Másfelől a spontán beszéd műfaji vizsgálatára kapott értékek hozzájárulnak e műfajok jellemzőinek pontosabb feltárásához is. Az előadásban a kapott eredmények mennyiségi és minőségi elemzését és a levont következtetéseket mutatjuk be.